

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Žiga Turk

Šola kot ideološki aparat države

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Žiga Turk

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Šola kot ideološki aparat države

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

»Sreča je srečati prave ljudi, ki v tebi pustijo dobre sledi«

(Tone Pavček)

Hvala!

Šola kot ideološki aparat države

Pričujoče delo analizira šolo kot ideološki aparat države s pomočjo Althusserjevega koncepta. Prav tako obravnava pojem ideologije oziroma njeno materialno eksistenco, saj se ideologija izkristalizira v ideoloških aparatih, jih preči in enoti pod vladajočo državno ideologijo. Poudari temeljno funkcijo ideologije – interpelacijo in identificira trenutno vladajočo ideologijo. V drugem delu diplomska naloga analizira kompleksen aparat šole, ki opravlja naloge iz različnih, zelo obsežnih področij. Po opisanih nalogah sledi pregled sprememb, ki jih v vzgojno-izobraževalne procese prinaša neoliberalna ideologija, v zaključnem delu analize pa je predstavljena bolonjska reforma, ki neoliberalne spremembe prinaša v univerzitetne in visokošolske zavode. Delo želi koherentno opisati in odgovoriti na vprašanje sprememb, ki jih vladajoča ideologija prinaša v šolstvo, ter opozoriti na dejstvo, da ima šola več različnih nalog, trenutna ideologija pa krepi in poudarja zgolj primarno; socializacijo v menjalno – tržne odnose.

Ključne besede: ideološki aparati države, ideologija, vzgojno-izobraževalne ustanove, neoliberalizem, bolonjska reforma.

School as an ideological apparatus of the state

The present study will analyse school as an ideological apparatus of the state, through Althusser's work. Additionally it will discuss the concept of ideology or its material existence, since ideology is cleared in ideological apparatus. Ideology unifies apparatus under ruling state ideology. It emphasizes on fundamental function of ideology-interpellation and identification of existing ruling ideology. In second half study analyses the complex state apparatus that carries out tasks from various, very broad fields. After describing assignments, the study follows with an overview of alternations, which are being incorporated into educational institutions by neoliberal ideology. The analysis is concluded with the Bologna reform, which brings neoliberal alternations to universities and higher educational institutions. The thesis strives for coherently describing and answering questions about changes, which are being brought into educational system. At the same time the dissertation points out that school and educational organizations have multiple different assignments, however the present ideology strengthens and emphasizes only primary; socialization into exchange-market relations.

Key words: ideological state apparatus, ideology, educational institutions, neoliberalism, Bologna reform

KAZALO

1	UVOD	6
1.1	Predstavitev teme.....	6
2	REPRESIVNI IN IDEOLOŠKI APARATI DRŽAVE	8
2.1	O družbeni formaciji.....	9
3	O IDEOLOGIJ.....	10
3.1	Interpelacija	13
3.2	Prevladujoča in vladajoča ideologija neoliberalizma	15
4	ŠOLA	17
4.1	Zgodovina šole	17
4.2	Kolidž – nova disciplinatorska ustanova.....	18
4.3	Kaj dela šola?.....	18
4.4	Reforma in spremembe.....	22
5	ZAKLJUČEK	26
6	LITERATURA:	29

1 UVOD

1.1 Predstavitev teme

Živimo v kompleksnem sistemu, kjer je materialna reprodukcija organizirana kapitalistično. Trenutni kapitalistični sistem je naravnan k silni in nepogojni akumulaciji in univerzalizaciji blagovne forme. Država ima nalogo vzpostavljati in ščititi pogoje, ki skrbijo za privatno produkcijo in s tem za akumulacijo dobičkov. Sistem temelji na učinkovitosti in povečani produktivnosti. Za zadovoljitev teh ciljev je potreben razvoj novih načinov produkcije, kar prinese spremembe tudi pri razvoju in izobraževanju delovne sile, saj mora biti ta kar najboljše in visoko izobražena. Tudi izobraževanje delovne sile je podvrženo sodobnim kapitalističnim paradigmam o učinkovitosti in zmanjševanju stroškov. Kapitalistični sistem nalogo produkcije delovne sile naloži šoli. Množični sistem izobraževanja ima ključno nalogo pri razvoju in inoviranju gospodarstva, zvišuje standard oziroma kvaliteto življenja.

Pričujoče delo izhaja iz Althusserjevega koncepta ideoloških aparatov, še posebej pa se v analizi posveča šoli kot ideološkemu aparatu države. Pri analizi koncepta je uporabljen tudi pregled večine slovenskih del, ki pokrivajo to področje. Šola je ključni ideološki aparat države, ki je svoje mesto pridobila z zmago nad cerkvijo, ki je pred njo skrbela za vzgojo in izobraževanje ljudi. Problem, ki ga identificira pričujoče diplomsko delo, je v očitni redukciji nalog vzgojno-izobraževalnih ustanov, saj te opravljajo veliko različnih vlog in ne zgolj producirajo visoko izobraženo in specializirano delovno silo, kar želi in poudarja vladajoča ideologija in zahteva prevladujoči kapitalistični sistem. Šola opravlja naloge, kot so socializacija posameznikov, krepi in gradi nacionalno ali narodno zavest, oblikuje politično kulturo in opravlja naloge s področja legitimacije in produkcije. Delo bo skušalo odgovoriti in analizirati tezo, da neoliberalna ideologija v izobraževalnem procesu socializira primerno potrebam trga in zanemarja druge funkcije šole.

Delo najprej analizira ideološke aparate države, jih postavlja v družben kontekst in opisuje njihove naloge ter bežno analizira družbeno formacijo, v kateri se nahajajo tudi ideološki aparati. Kaj hitro nas analiza privede do koncepta ideologije. Samo delo ne ponudi izdelane teorije ideologije, pač pa se usmeri na materialno eksistenco ideologije in njene naloge, lahko bi rekli na funkcijo, ki jo ideologija opravlja v ideoloških aparatih. Ideologija preko svoje materialne eksistence, ki jo sestavljajo ideološke prakse in rituali, poskrbi za interpretacijo, kar analizira tudi to diplomatska naloga. Interpelacija je ponovno Althusserjev koncept, je pa

potrebno opozoriti, da je bila in je predmet številnih, tudi gorečih debat. Althusser interpelacije popolnoma ne analizira, v svojem eseju ne odgovori na vsa vprašanja in ne zapre vseh miselnih polj, vendar vseeno dovolj, da lahko razumemo interpelacijo in učinke, manifestacije in materializacije, ki jih povzročajo. Sledi identificiranje vladajoče ideologije, ki je v trenutnem sistemu neoliberalna in opis njenih mehanizmov. Ideologija, preko ideoloških aparatov, ki jih harmonizira in enoti, tudi interpelira posameznike primerno sistemu. S tem se zaključi prvi del diplomske naloge, ki analizira ideološke aparate in ideologijo ter njene naloge. Drugi del je posvečen šoli, ki je, kot rečeno, najpomembnejši ideološki aparat države. Predstavljen je pomen šole z zgodovinskega vidika, ko le ta še ni imela take vloge. Izlušči se primarni vzgojni mehanizem, to je bilo zastraševanje. Nato družba razvije kolidže, ki so bili sprva namenjeni samo revnim ljudem. Kolidž, ustanova oblikovana okoli 12. stoletja, se izkaže za izjemen vzgojno-izobraževalni aparat, kar prepoznajo tudi bogatejši sloji in vključijo vanj svoje otroke. Nadaljuje z analizo še ostalih nalog, ki jih opravlja šola. Prva, s katero se strinjajo praktično vsi avtorji, je, da ljudi ustrezno izobrazijo in jim najde mesto v kapitalistični produkciji. Vendar to ni edina njena naloga. Šolske naloge vodijo tudi v posameznikovo emancipacijo, konstituiranje kulturne in narodne zavesti (nacionalnosti), prav tako ima naloge v legitimaciji sebe in ostalih aparatov države in produkcije. Poglavje se osredotoči tudi na njen notranji ustroj in meritokratsko organizacijo ter na naloge nivelizacije. V nadaljevanju diplomsko delo analizira socializacijo, torej proces, ki poteka vse življenje in udružblja človeka, prav tako ne spregleda politične socializacije, znotraj katere se oblikuje in razvija politična kultura. Po analizirani zgodovini in nalogah delo opiše spremembe, ki se odvijajo v šoli. Spremembe prinaša neoliberalna ideologija in reforme, ki jo podpirajo. V šoli se začne močno poudarjati socializacija za potrebe trga. Ne spremeni se samo vsebina, ki jo šole podajajo, pač pa se spreminja tudi njihova notranja struktura, vpeljuje se novi menedžment in centralizirana administracija. Šole pa so spremenjene v atomizirane institucije, ki zadovoljujejo tržne silnice in vladajočo ideologijo. Za konec delo analizira in opozori na spremembe, ki se odvijajo v visokošolskem in univerzitetnem polju, te spremembe vodi in krepi bolonjska reforma.

2 REPRESIVNI IN IDEOLOŠKI APARATI DRŽAVE

Althusser (2000, 65) izhaja iz koncepta marksistične države, ki je eksplicitno koncipirana kot represivni aparat. Država je represivni stroj, ki omogoča vladajočim razredom, da si zagotovijo nadvlado nad delavskim razredom in s tem delavski razred podredijo kapitalističnemu izkoriščanju. Rečeno drugače, država je v instrumentaliziranem odnosu vladajočega razreda. Za razumevanje je potrebno ločiti državne aparate, ki so sestavljeni iz: »policije, sodišča, zaporov, vojske in tudi šefa države, vlade ter uprave« (Althusser 2000, 65) in državno oblastjo, ki smiselno izrablja te državne aparate. Za državno oblast se bojujejo različne družbene grupacije in politične stranke, njihov namen je smiselno izkoristiti državne aparate, dostop do njih oziroma njihova zasedba jim omogočata zadovoljevanje lastnih interesov in vladavino nad določeno politično skupnostjo, v jeziku marksizma razredni boj. Zamenjava na ravni politične oblasti še ne nujno zamenjuje državnih aparatov (Althusser 2000, 69).

Z vpeljavo teorije države, ki je sestavljena iz državnih aparatov in državne oblasti, se je odprlo polje, v katerem lahko analiziramo državne aparate. Althusser (2000, 70) za njih pravi, da so sestavljeni iz represivnih, tistih, ki interese vladajoče peščice zadovoljujejo z represijo, koncept pa razširi še na ideološke aparate države. Prav ideološki aparati države so ključno področje analize pričujočega dela, ki bo analiziralo šol, kot najpomembnejši ali središčni ideološki aparat v kapitalističnem načinu proizvodnje.

Med ideološke aparate države (v nadaljevanju IAD) spadajo naslednji: »verski, šolski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski, kulturni« (Althusser 2000, 71). Med represivnim in ideološkimi aparati obstajajo nekatere razlike. Represivni aparat države je zgolj eden, ideoloških pa je več, sestavljeni so iz mnoštva različnih ideoloških aparatov. Represivni aparati spadajo v celoti v javno sfero, medtem ko večina IAD sodijo v privatno, torej zasebno sfero (Althusser 2000, 71). S to ozko definicijo se ne strinja Therborn (1987, 108), ki nasprotuje razširjanju koncepta marksistične države: »... družina nikakor ni del države v običajnem pomenu besede. Razširjanje koncepta države z namenom, da bi s tem pokrili vse, kar služi reprodukciji družbenega reda, se zdi sterilno in dejavno zavaja v zmedo.« Največjo razliko med različnimi državnimi aparati je moč opaziti v njihovem delovanju; represivni primarno delujejo z represijo, prisilo, šele drugotno z ideologijo. IAD pa

delujejo prvotno z ideologijo, naknadno z represijo. Potrebno je poudariti, da je ideologija še kako pomembna v obeh oblikah državnih aparatov; pri represivnih je njena naloga zagotavljanje kohezivnosti in reprodukcije. Različnost nalog in različna delovanja, ki jih upravljajo IAD, enoti ideologija, ki je v vsakem IAD drugačna, vendar vselej poenotena pod vladajočo ideologijo, ki je ideologija vladajočega razreda (Althusser 2000, 72–73). Represivni aparati zagotavljajo politične pogoje za reprodukcijo razmerij, ki so razmerja eksploatacije, in z represijo zagotavljajo pogoje za delovanje IAD (Althusser 2000, 76).

Zgoraj opisane represivne in ideološke aparate je potrebno postaviti v družben kontekst. »So del organizacije oblasti v družbi in družbeni odnos« (Therborn 1987, 108). V organizaciji oblasti in v družbi imajo nalogo, predvsem IAD, usposabljanje nove generacije, da v danih razmerjih zasedajo mesta subjekti z znanji, ki ustrezajo nalogi, s stališča ideologije pa vključuje dva procesa; vbijanje, ponotranjenje vladajoče ideologije, in učenje prihodnjih pripadnikov vladajočih razredov (Therborn 1987, 109).

Represivni in ideološki aparat sta v medsebojnem odnosu. Vladajoča ideologija legitimira represijo, represija pa podpira vladajočo ideologijo, IAD, ki delujejo z množtvom različnih ideologij, morajo biti harmonizirane pod vladajočo ideologijo (Breznik in Močnik 2013, 130).

Represivni in ideološki aparat imata nalogo formirati in oblikovati družbeno formacijo, oba delujeta na svoj način, vsaj primarno, prvi z represijo, drugi z ideologijo. Na prvi pogled se morda zdi, da sta si zelo različna, vendar jih enoti vladajoča ideologija, torej ideologija, ki zadovoljuje interese vladajočega razreda. Represivni ima nalogo vzpostavljati pogoje in ščititi ideologijo (jo narediti legitimno), s tem pa tudi ideološke aparate. IAD vladajočo ideologijo prek svojih mehanizmov vbija v glavo subjektom in uči prihodnje pripadnike njihove naloge, ki jih imajo v reprodukciji obstoječih družbenih razmerij.

2.1 O družbeni formaciji

Živimo v kompleksnem, kapitalističnem sistemu, ki je naravnano k akumulaciji kapitala in proizvodnji. Vsaka družbena formacija, če hoče obstajati, hkrati ko producira in zato, da bi lahko producirala, mora reproducirati pogoje za svojo produkcijo. Reproducirati mora potem: produktivne sile in obstoječa produkcijska razmerja, reproducirati mora lastne produkcijske pogoje (Althusser 2000, 55). Delo v nadaljevanju opisuje reprodukcijo produkcijskih sredstev, kar pa ni primarno vprašanje diplomskega dela, pomembno je zgolj opozoriti nanjo, ker nam lahko da ilustrativni model. Da poteka produkcija, morajo biti predvidena sredstva, ki

nadomeščajo uporabljene in izrabljene surovine in tudi stroje ter ostale strukture v podjetju. Torej, da poteka cikel reprodukcije proizvodnje, je potrebno zagotavljati sredstva za obnavljanje te reprodukcije, drugače se surovine izrabijo ali pa jih zmanjka, na vsak način se produkcija ustavi. Med procesom reprodukcije je potrebno vedno reproducirati tudi lastna sredstva proizvodnje (Althusser 2000, 57). Zgornji trditvi nam opisujeta družbeno formacijo in njeno nadvse pomembno nalogo, torej proizvodnjo. Če družbene ureditve ne producirajo in reproducirajo svojih pogojev, ne morejo obstajati in se obnavljati. V proizvodnji sodelujejo tudi ljudje, ki morajo biti zaradi kompleksnosti sistema, v katerem živimo, dobro izobraženi in kompetentni – na svoji poti morajo pridobiti znanje. S tem, ko se izobražujemo in delujemo v proizvodnji, sodelujemo v procesu reprodukcije proizvodnih sil, z drugimi besedami, tudi delovna sila se mora, tako kot materialna sredstva in surovine, reproducirati.

Za reprodukcijo delovne sile je potrebno plačilo (mezda), saj delavec preko tega plačila pridobi zmožnost za svojo lastno rekonstrukcijo (hrana, obleka, stanovanje, ostale ugodnosti). Ni potrebno zgolj plačilo, pač pa podjetja zahtevajo tudi kompetentne delavce, ki so nosilci določenega znanja in veščin, kar izhaja iz potreb kompleksne kapitalistične proizvodnje. Kapitalizem teži k temu, da reprodukcije ne zagotavlja več ob delu, ob produkciji, temveč vse bolj zunaj produkcije, ki se odvija v podjetju. Za zadovoljitev te težnje se je razvil kapitalistični šolski sistem in druge institucije (Althusser 2000, 59–60).

Opisani so cikli reprodukcije, produkcije izdelave končnih izdelkov, za doseg končnega cilja, ta produkcija poteka v podjetju, podjetje pa ima še drugo funkcijo, torej funkcijo lastne reprodukcije, lastnega obstoja. Poleg lastne reprodukcije za proizvodnjo potrebuje izobraženo delovno silo, ki ji v zameno za delo izplača plačo ali mezdo, preko katere se delavec lahko reproducira, ta produkcija delavca ne poteka več v podjetju, pač pa zunaj njega, prav tako se izobraževanje in usposabljanje delovne sile dogaja zunaj podjetja.

3 O IDEOLOGIJI

Po analizi ideoloških in represivnih državnih aparatov, nalog, ki jih opravljajo, in opisu družbene formacije in njenih nalog, ki sta reprodukcija in notranja produkcija, je delo nakazalo na medsebojni odnos državnih aparatov, ki je dopolnjujoč. Torej, represivni ne more obstajati brez ideološkega aparata države in obratno. Oba skupaj zadovoljujeta razredne interese vladajočega razreda. V opisovanju IAD se je izkristaliziral nov koncept ideologije, ki poudarjeno deluje in preči IAD.

»Izraz ideologija so si izmislil Cabanis, Destutt de Tracy in njuni prijatelji, ki so jim dali za predmet generično teorijo idej« (Althusser 2000, 83). Ideologijo je izjemno težko definirati, pojem doživlja nešteto različnih razlag in uporab, še več – prav pogosto se te različne uporabe in definicije med seboj izključujejo. Pojem je bil večkrat ali pa je celo inherentno povezan z politiko in njenimi odnosi dominacije, hierarhije in eksploatacije. Zaradi tega je povzemal vsebino glede na politične potrebe in cilje. Njen pomen je odvisen od okoliščin njenega nastanka, lahko jo razumemo kot mehanizem, ki ga vzpostavljajo interesi (Erjavec 1988, 7-8). »Ideologija lahko pomeni tudi zavest, prepričanje, doktrino in skupna načela določene skupnosti ali skupine, zavestno ali nehoteno artikulacijo in dikcijo nazorov, prepričanj in stališč, ki niso sicer nujno le politična, so pa vedno tudi to« (Erjavec 1988, 9). Therborn (1987, 16) dodaja, da se termin ideologije nanaša: »... na tisti vidik pogojev človeškega obstoja, pod katerim človeška bitja živijo svoje življenje kot zavestni akterji v svetu, ki je zanje v različnih stopnjah smiseln. Ideologija je medij, skozi katerega te zavesti in pomenskosti delujejo.«

Za nadaljnji razvoj in razlago teorije se bomo zopet navezali na izhodiščni članek z naslovom »Ideologija in ideološki aparati države«, ki ga je napisal Althusser leta 1979. Kot rečeno, ideologija se nahaja tudi v IAD, vsak od njih je realizacija neke ideologije (enotnost, zagotavlja podrejenost vladajoči ideologij), zato lahko sklepamo, da ideologija vedno obstaja v nekem aparatu in se izvaja v praksah tega aparata. Poudarjena je materialna eksistenca ideologije (Althusser 2000, 91). Po Althusserju: »... se ideologije realizirajo v institucijah, v njihovih ritualih in praksah, to se pravi v IAD, tako se ideologije vključujejo v tisto, za vladajoči razred življenjsko pomembno obliko razrednega boja, ki ji pravimo reprodukcija produkcijskih razmerji. Pri tem pa se v IAD ne realizira ideologija nasploh, v njih se brez konfliktov ne realizira niti ideologija vladajočega razreda.« (Erjavec 1988, 31).

Pričujoče delo nima namena izpeljati celotne teorije ideologije, pač pa je namen poudariti materialnost ideologije. Prav ta materialnost se proizvaja prek ideoloških praks in materialov, znotraj vsakega IAD, z namenom ponotranjenja ideologije in oblikovanja individuumov, ki so primerni oziroma jih potrebuje trenutni politični sistem in družbena formacija.

»Individuum se vede tako ali drugače. Privzame tako ali drugačno praktično vedenje in se, udeležuje urejenih praks, praks ideološkega aparata, od katerega so odvisne ideje, ki jih je kot subjekt pri polni zavesti svobodno izbral (če verjame v boga, bo hodil v cerkev, če verjame v pravico, se bo podredil pravilom prava)« (Althusser 2000, 92). Ideologija priznava vsak

subjekt, ki ima zavest, s tem ko mu priznava zavest, mu na nek način priznava svoje individualne ideje, vendar pa ideologija te ideje navdihuje. Kljub temu da so ideje in verjetja sestavljena, torej iz sebi lastnih idej in pa idej, ki jih zahteva oziroma jih navdihuje ideologija (lahko celo tuje ideje in prakse), jih posameznik svobodno sprejema. Posameznik mora v materialne prakse in dejanja vdelati svoje lastne ideje. Ideologija priznava, da ideje človeškega subjekta obstajajo v njegovih dejanjih in praksah, če pa ne, mu ideologija pripiše druge, ki ustrezajo dejanjem, ki jih izvršuje. Prakse, kot omenjeno, se povezujejo z rituali, torej procesi ali dogodki. Ti pa se vpisujejo v materialne eksistence ideološkega aparata (Althusser 2000, 93). Če nadaljujem in poizkušam pojasniti zgornje misli: »Upoštevajoč en sam subjekt, bomo rekli, da je eksistenca idej njegovega verovanja materialna, zato ker so ideje materialna dejanja, vključena v materialne prakse, ki jih urejajo materialni rituali, te pa določa materialni ideološki aparat, iz katerega izvirajo ideje tega subjekta« (Althusser 2000, 94). Torej ideologija obstoji v materialnem ideološkem aparatu, ta predpisuje prakse, katere ureja ritual, ti obstajajo v materialnih dejanjih vsakega posameznega subjekta, ki vedno veruje in deluje pri polni zavesti (Althusser 2000, 95). »Ideologije se realizirajo v institucijah, v njihovih ritualih in praksah, to se pravi v IAD, tako se ideologije vključujejo v tisto, za vladajoči razred življenjsko pomembno obliko razrednega boja, ki ji pravimo reprodukcija produkcijskih razmerji« (Erjavec 1988, 31).

Kot rečeno, se delo usmerja na materialnost ideologije. Definicija ideologije in njena teorija sta izjemno problematični, saj je ideologija pogosto podvržena različnim kontekstom in načinom njenega nastanka. Lahko bi trdili, da vsaka različna družbena formacija oblikuje sebi lastno ideologijo, ki je seveda odvisna od njihovega konteksta. Pojem ideologije je povezan s pojmom politike in političnimi odnosi. Ideologija se neizpodbitno nahaja v IAD, tudi v represivnih, kjer je njena naloga ohranjanje kohezivnosti. V IAD ideologija učinkuje na drugačen način, preko praks in ritualov, s katerimi s strinjajo posamezniki, ki so udeleženi v njih in v IAD, na ta način ponotranjajo ideologijo samo. Prav tu se počasi izlušči temeljno vprašanje oziroma polje preučevanja pričujočega dela – oblikovanje posameznikov znotraj šolskega IAD, na katere očitno vpliva, preko ritualov in praks (lastne materialnosti), družbeno prevladujoča ideologija vladajočega razreda. Če strnemo: »Althusserjeva razdelava ideologije predstavlja v marksizmu povsem nov pristop k ideologiji; neodvisno od eksplicitnih ali implicitnih neposredno političnih podstavk nudi metodo in konceptualni aparat za analizo mehanizmov in učinkovanja ideologije« (Erjavec 1988, 32).

3.1 Interpelacija

Althusser (2000, 95) za zadnjo tezo svojega koncepta vpelje pojem interpelacije. Naloga in učinek ideologije je interpelacija, ki je proces interpeliranja individuumov v subjekte. Torej: »Sleherna ideologija je mogoča le za subjekte, in ta usoda ideologije je mogoča samo prek subjekta: kar pomeni, prek kategorije subjekta in prek njenega delovanja« (Althusser 2000, 96). »Ideologija je imaginarno razmerje med individuumi. Ta pa je interpeliran v svoboden subjekt, da se lahko svobodno podredi ukazom Subjekta, da lahko torej svobodno sprejme svojo podrejenost« (Erjavec 1988, 31).

Interpelacija je podana kot formula, Althusser (2000, 98) jo konkretizira s primerom. Predpogoj interpelacije je vedno prepoznanje, nasproti nje lahko leži ne-prepoznanje, kar ne sproži interpelacije. Izhodiščni dogodek v interpelaciji je identifikacija s »subjektom, ki se zanj predpostavlja, da verjame«. Če je identifikacija brezpogojna, tedaj interpret ozadenjskih verjetij ne bi več sprejel le za »možna« verjetja, temveč jih vzame za »nujna« verjetja (Močnik 1999, 56). Ko na ulici, med opravki, prepoznamo osebo, v tem primeru še vedno individuum, in če nas ta oseba prav tako prepozna, se pozdravimo, na primer z: »Dober dan, prijatelj!« ter mu v nekaterih primerih podamo roko; mimoidoča sta se spremenila v subjekta, interpelacije je bila izvedena. To poudarja materialno prakso ideološkega rituala, seveda pa so možni tudi drugi primeri in rituali. Zgoraj opisan mehanizem deluje zelo mehanično, formalistično, v realnosti pa ni tako. Poudarja vsakdanjo udeležnost v rituale ideološkega prepoznanja. Zavedati se je potrebno, da ideologija ne razlikuje med individuumi in subjekti, pač pa smo ves čas vsi udeleženci v ideologiji oboje. Vsaka ideologija deluje ali funkcionira z natančno določeno operacijo, ki ji pravimo interpelacija. Kot opisano, ideologija novači individuum in jih spreminja v subjekte, če podamo dodaten primer: »Hej, vi tam!«, ko se individuum odzove (obrne, naredi določeno kretnjo, ki spominja na prepoznavo), postane subjekt, torej v ozadju poteka praksa prepoznavanja, torej ritual precej očitno deluje, ta praksa je ponotranjena. Interpelacija ne poteka mehansko, po stopnjah, stvari se ne dogajajo druga za drugo (poziv, prepoznanje, kretnja prepoznanja in interpelacija sama), vse to je samo ena praksa, ki se odvija takojšnje. Na tem mestu naj dodamo, da vsa operacija deluje znotraj ideologije, drugače ni možna. Ima pa ideologija ponovno paradoksalno lastnost, da tisto, kar se odvija v ideologiji, je na pogled vidno, kot da bi se dogajalo zunaj nje. (Althusser 2000,

100). Torej »ideologija (zase) nima zunanosti, hkrati pa ni (za zunanost, za realnost) nič drugega kot zunanost« (prav tam).

»Ideologija vselej – že interpelira individuume v subjekte, ali natančneje, individuumi so po ideologiji vselej – že interpelirani v subjekte, to pa nas nujno pripelje do trditve: individuumi so vselej – že subjekti« (Althusser 2000, 101). »Ideologija zgrabi posameznike in posameznice v tistem, po čemer so najbolj individualni v njihovi nezavedni želji, in zgrabi jih kot to, kar individui-z-željo vselej že so, namreč kot subjekte« (Močnik 1999, 56). Močnik se z Althusserjevo interpelacijo strinja, ne pristane pa na njegov relativno mehanski opis. Zato doda: »... interpretova zahteva po smislu bo zadela na njegovo individualno fantazijo in bo zato 'prešla' v dodatni lok nezavedne želje ter se bo potem, ko se bo obrnila okoli instance transferja, vrnila k interpretu kot ideološka interpelacija.« (Močnik 1999, 66).

Interpelacijo dodatno razširja in razlaga Dolar (2112, 62-63), ki opazi, da formula interpelacije – ideologija spreminja individuume v subjekte – nakazuje na čisti rez. Sam se s to tezo ne strinja, saj interpelacija pojasnjuje zgolj svoj uspeh, nikoli pa neuspeha. Nenadni proces, ki se odvije, nikoli ni čisti rez, nekateri delčki individuuma se ne interpelirajo v subjekt in za sabo puščajo sledi. Te sledi oziroma delčki imajo zmožnost producirati frustracije, zato ta del interpelacije posega že v področje psihoanalize. Ideologiji pridoda dodatno nalogo, povezave dveh elementov, ki se v svoji naravi ne ujemata, povezava se pogosto izkaže za nemogočo.

»Ideja 'čistega reza', jasnega preloma, je nekaj, kar vseskozi preči celotno althusserjansko teorijo. Že njegova formula interpelacije implicira ta čisti rez. Gre za nenadni in ostri prelom med individuumom, predideološko entiteto in ideološkim subjektom, se pravi edinim subjektom, ki za Althusserja sploh obstaja. Subjekt nastane z nenadnim prepoznanjem, da je že od nekdaj bil subjekt« (Dolar 2112, 65).

Kot že rečeno, se ideologija nahaja tudi v ideoloških aparatih države. Althusser prepozna univerzalne ideološke učinke in nalogo, ki jo ideologija opravlja, to je interpelacija individuuma v subjekt. Interpelacija poteka prek ustaljenih praks in ritualov. Čeprav je navedel zgolj vsakdanji primer interpelacije, lahko razumemo logiko, ki se skriva v ozadju. Če se znanca na cesti prepoznata in interpelirata, lahko sklepamo, da ta ista ideologija, katere naloga je interpelacija, nalogo upravlja tudi v IAD. V IAD ideologija individuume interpelira v subjekte z drugačnimi vlogami. Niso več samo znanci na ulici, pač pa za potrebe diplomskega dela, učenci v učilnici, ki vestno izpolnjujejo svoje naloge, pridobivajo podano

znanje, ga ponotranjijo in se pozicionirajo na hierarhično lestvico kapitalistične proizvodnje. Torej zadovoljujejo želje vladajoče elite po dobičku, ki ga sami s svojim delom ustvarjajo. V nadaljevanju želim identificirati, opisati in analizirati trenutno vladajočo ideologijo, njene manifestacije, učinke in odgovoriti na vprašanje, kakšne subjekte producira, da gradi in skrbi za stabilnost obstoječega reda.

3.2 Prevladujoča in vladajoča ideologija neoliberalizma

Liberalizem in neoliberalizem sta v svojem bistvu razdiralni ideologiji, želita na novo reformirati obstoječe družbene vzorce. V svoji najbolj čisti obliki težita k ločitvi ekonomije od države, poleg tega pa se zavzemata še za ločitev cerkve in države, torej sta ideologiji, ki želita emancipirati državo. Dotični ideologiji sta zlitje ekonomske in politične ideologije (Breznik in Močnik 2013, 128). »Kot ekonomska ideologija razume družbene odnose med ljudmi, kot vrednostne odnose med stvarmi, kot politična pa razume upravne prakse in ustanove, vrednostne diskurze in politične prakse kot ideološko fikcijo države« (Breznik in Močnik 2013, 129). Liberalizem se v svojem bistvu zavzema za avtonomnost ekonomske sfere in tržnega mehanizma, hkrati pa vzpostavlja tudi pravno avtonomijo, torej pravni formalizem (Breznik in Močnik 2013, 129–130).

Kraševc (2013, 60) dodaja, da pri neoliberalizmu ne gre za odklonilen odnos do države ali tržni fundamentalizem, pač pa se naloge države preoblikujejo, država ima nalogo vzpostavljati mehanizme za svobodno gospodarstvo in tržno avtonomijo ter ima pravico braniti trg oziroma tržno svobodo tudi z represivnimi politikami, kajti legitimnost uporabe nasilja ima še vedno država. Državi se prav tako odvzema ali zmanjšuje moč na področju socialnih politik, kjer močnejšo vlogo prevzema ponovno družina. V vlogi ščitenja in vzdrževanja stanja svobodne konkurence in investicij v prosperitetne panoge (visoka tehnologija) mora država zavzeti odločno in aktivno vlogo. Prav tako ravnanje se od nje pričakuje tudi v časih krize, kjer mora rešiti deležnike zasebnega kapitala, ti pa v zameno pričakujejo ponovno vzpostavitev obstoječega stanja, torej stanja tržne svobode in konkurence. Neoliberalizma ne izvaja močan podjetniški duh, ki ga ideologija promovira, ampak tovrstno politiko izvajajo izvoljeni predstavniki vlad in ministri.

Po hitrem pregledu vladajoče ideologije in ugotovitvi, da je njena podstat sestavljena iz ekonomske in pravne doktrine in njenih teženj po spremenjenem odnosu med državo in trgom, lahko sklepamo, da ta spremenjen odnos in vloga države vplivata tudi na IAD, saj so to

temeljni dejavniki v državni in družbeni strukturi in njenem delovanju. Ta sklep želim pojasniti v nadaljevanju.

Liberalna ideologija s svojo materialno eksistenco in pravno esenco, preoblikuje tudi polje, kjer delujejo IAD. Individuumi, ki sodelujejo v IAD so svobodni in enaki individuumi, te pa se potem interpelira v svobodne subjekte in v subjekte pravne ideologije (Breznik in Močnik 2013, 131). Če se ponovno spomnimo Althusserjeve (2000, 95) trditve, da »ideologija interpleira individuum v subjekte«, lahko sklepamo, da ideologija deluje za »subjekte«, vendar ta konstrukt, torej subjekt, dobi svoje ime šele z nastankom meščanske pravne ideologije (Breznik in Močnik 2013, 132). Kategorija, instanca subjekt, je v zgodovini obstajala in delovala z drugimi imeni, pa naj bo to duša ali bog (Althusser 2000, 96).

Sodobni kapitalizem je določen z ekonomistično in pravno ideologijo, ti dve ideologiji delujeta v sozvočju vladajoče ideologije, ki subjekte interpelira, jih razume kot subjekte blagovne menjave in subjekte, ki so podvrženi trgu, pravna ideologija pa doda še univerzalnost človekovih pravic in svobode ter predvidljiva in odgovorljiva razmerja napram državi (Breznik in Močnik 2013, 137). »Vladajoča ideologija ideoloških aparatov ne enoti tako, da bi jih 'prepojila' z istimi ideološkimi načeli ali celo vrednotami, tudi ne tako, da bi jim predpisala enake mehanizme. Vladajoča ideologija v sedanjem zgodovinskem trenutku enoti ideološke aparate, tako da jih predela v ekonomsko-pravne komplekse, ki lahko potem še naprej gojijo svoje specifične ideologije, natančneje: svoje specifične ideološke pluralizme« (Breznik in Močnik 2013, 138).

Z opisom nekaterih manifestacij vladajoče neoliberalne ideologije se da razbrati, da ideologija spreminja in načinja odnos med državo in trgom. Trg na svoji moči pridobiva, država pa se nahaja v instrumentaliziranem odnosu, kjer vzpostavlja in skrbi za svobodno konkurenco in svobodne tržne mehanizme, odvzeta ji je bila vloga intervencije, razen ob manjših ali večjih ekonomskih krizah. Predrugačen odnos, ki preoblikuje vlogo države, jo sili v spremembe na področju IAD, za kar poskrbi vladajoča ideologija in njeni birokratski izvajalci, kajti tudi izvajalci se morajo nahajati v ideologiji. Subjekti, ki se interpelirajo v IAD, so tako podvrženi trgu in tržnim silnicam, prav tako imajo ponotranjen odnos med državo in trgom, z drugimi besedami in neoliberalnim diskurzom, se subjekti zavzemajo za »vitko državo«.

4 ŠOLA

Po opisani in analizirani teoriji ideoloških aparatov države in identificirani funkciji ideologije, ki interpelira individuume s svojo materialno eksistenco preko ritualov in praks, bo delo v nadaljevanju problematiziralo, analiziralo in opisalo ideološki aparat šole, ki ji različni avtorji priznavajo središčno vlogo v kapitalističnem načinu produkcije. Pričujoče delo ima namen analizirati posamezni ideološki aparat.

4.1 Zgodovina šole

Pred razvojem kapitalistične šole je za vzgojo skrbela družina in cerkev. Cerkev v kapitalističnem načinu proizvodnje izgubi svojo prevladujočo vlogo nad vzgojo otrok, za to med drugim poskrbi tudi razločevalna ideologija liberalizma. Razmerja v družini so bila v 17. in 18. stoletju precej drugačna od današnjih, ko je otrok v središču družine, njena naloga pa je vzpostaviti kar najboljše pogoje za otrokovo vzgojo, rast in razvoj. V zgodovini družine in družinske vzgoje je bila primarna funkcija in mehanizem udružbljanja zastraševanje. Vzgoja je bila vezana na izumljanje duhov, demonov in prikazni; ti naj bi otroke naredil kar se da ubogljive in ustrezljive. Poleg izmišljanja je glavno vzgojno vlogo odigrala šiba, s katero so fizično kaznovali in zastraševali otroke. Prav tako so otroke pošiljali na javna kaznovanja in mučenja, kar je predstavljalo novo obliko zastraševanja in s tem sankcioniranja. Odnos med starši in otroci je bil pogosto ambivalenten, starši so želeli otroke obdržati v bližini, po drugi strani pa so izumljali nove in nove oblike sankcioniranja in zastraševanja z namenom vzgoje in odganjanja otrok. V Rusiji so bili na nek način detomori legaliziran način odstranjevanja otrok; potekal je prek rituala krsta. Otroke so v hudih zimah krstili v mrzli vodi, če je dojenček preživel to izkušnjo, je bil vreden nadaljnjega življenja (Salecl 1991, 73).

Razvili so še druga sredstva discipliniranja, eno takih je bilo oddaja otrok v skrbništvo sorodnikom ali dojljam pa tudi v šolo. Oddajanje je bilo razumljeno kot izjemno vzgojno sredstvo, saj bodo tuji ljudje lažje in boljše disciplinirali otroke in jim s tem omogočili boljše življenje. Pogosto je prišlo do ravno obratnih učinkov, ravno pri dojljah, ki so pogosto otroke izstradale in jih umirjale z alkoholom in opijem (Salecl 1991, 73).

Med državami so se pojavile različne oblike kaznovanja in krutega odnosa do otrok. V Angliji so bili pristaši vzgoje s šibo, pogosto so se posluževali ogledov javnih mučenj, otroke pa so

med drugim zapirali tudi v temne prostore, vse z namenom dobre vzgoje. Francozi so veljali za bolj svobodomiselne. Niso bili pristaši fizičnega kaznovanja, pač pa so prvi razvili kaznovanje duha z namenom povzročitve in razvoja občutka krivde. Običajen način kaznovanja je bil odvzem igrač, odtegotvanje hrane in hranjenje samo s kruhom. Za pristaše krutosti in fizičnega kaznovanja so veljali Nemci. Bičanje v šoli ni bilo prav nič neobičajno. Prav tako otroci niso smeli naslavljeni staršev brez njihovega dovoljenja (Salecl 1991, 74).

4.2 Kolidž – nova disciplinatorna ustanova

Kolidži so bili ustanovljeni v 12. stoletju z namenom, da omogočijo revnim študentom študij. Med drugim je kolidž spremenil razmerje med učiteljem in učencem in samo vlogo učitelja. Ta ni bil več samo učitelj, ampak je postal predvsem vzgojitelj, katerega naloga je bila discipliniranje in kaznovanje otrok, da se ti lahko podredijo obstoječemu vladajočemu redu. Kolidži so se hitro izkazali za dobro vzgojno institucijo, kar se je odrazilo v čedalje večjem vpisu premožnejših otrok. To je spremenilo kolidž iz doma za reveže v uspešna vzgajališča. Kolidž hitro postane primarna vzgojna ustanova, saj je imel na voljo mehanizme in pravila za vzgojo, poleg tega pa je bil hierarhično organiziran. Ne opravlja več zgolj funkcije šole, pač pa prevzame vzgojno vlogo. Vzgojitelj tako zamenja starša (Salecl 1991, 80).

Z razvojem kolidža, ki je kot rečeno razvil kompleksen sistem discipliniranja znotraj sebe in tudi zunaj, poznali so policijsko uro, nadzor nad prostitucijo in prepoved točenja alkohola, postane družinska vzgoja predmet dvoma in jedro slabosti. Duh izobraževanja, ki se je osredinjal okoli kolidža, je nasprotoval poletnim počitnicam, saj te pomenijo beg od discipline in pot k razpuščenosti, to pa v končni fazi škoduje vzgojno-izobraževalnem procesu. Konec 18. stoletja pride do razvoja univerz, te so se razvile na podlagi tradicionalne šole, ki je temeljila na asketski delovni disciplini in temeljitem študiju. Univerze uvajajo nove tehnike predavanj, seminarjev, ponovno se uveljavi latinščina, univerze postajajo raziskovalne (Salecl 1991, 81).

4.3 Kaj dela šola?

Šolstvo pozna dva organizirana sistema izobraževanja. Javno šolstvo, kot laična ustanova, kot družbeno-civilna ustanova in zasebno šolstvo, ki pogosto zadovoljuje partikularne interese, mednje sodijo privatne in religiozne šole (Kolenc 1993, 189).

Šola v vsakem primeru poda nekatera temeljna in osnovna znanja, kot so branje, pisanje in računanje, torej šola v svoji osnovi opismenjuje otroke. Poleg tega pa jih priuči še nekaterih

pravil ustreznega vedenja ali ravnanja, se pravi pravil morale, državljanske in poklicne zavesti, z drugimi besedami, poleg opismenjevanja podaja pravila pokorščine in ureditve, ki vzdržujejo razredno gospostvo (Althusser 2000, 60-61). Nadaljuje, da je šola tisti IAD, ki je po hudem boju s cerkvijo in državo prišel na vladajoči položaj (Althusser 2000, 79). »Dvojica šola – družina je nadomestila dvojico cerkev – družina« (Južnič 1989, 137); (Althusser 2000, 80).

Zakaj je šola najpomembnejši IAD? Je praktično edini državni aparat, ki vključi otroke že v rani mladosti, ko so ti razpeti med različne IAD, predvsem med družinskega, cerkvenega in seveda šolskega. Sama ima tudi odločujočo prednost, saj ima pozornost otrok pet do šest dni v tednu, tudi do osem ur dnevno. Nujno je potrebno poudariti hierarhičnost šolskega sistema. Na začetku deluje z masovno vključenostjo in otroke, kot rečeno, uči določene spretnosti, te pa so ovite v čisto ideologijo (jezik, računanje, morala, državljanska vzgoja), kasneje pri šestnajstih velika večina odpade, torej je izločena iz sistema, na nek način sankcionirana. Ideologija jih interpelira v delavce in majhne kmete. Ostali nadaljujejo šolanje in na naslednjih preprekah odpadajo in zapolnjujejo delavna mesta nižjih in srednjih kadrov. Zadnji del, majhna manjšina, se povzpne do vrhov vzgojno-izobraževalnega sistema. Ti lahko zapadejo v intelektualno polovično zaposlenost, iz tega dela populacije pa se novačijo agenti eksploatacije, kapitalisti in managerji, agenti represije in poklicni ideologi. S tem iz izobraževalnega cikla izpadejo vse skupine, prav vse so tudi opremljene z ideologijo in ustrezno vlogo, ki jo bodo izvrševali v razredni družbi. Avtor želi poudariti delovanje šolskega sistema in eno izmed najpomembnejših nalog, ki jo izvršuje, preko ideologije, torej interpelacija ali socializacija za trg delovne sile (Althusser 2000, 81–82).

Zgornji citat poleg hierarhičnosti in delovanja ideologije opisuje še podreditev šolskega sistema trgu oziroma akumulaciji kapitala. Šola to počne z notranjim razvrščanjem in selekcioniranjem učencev po talentih, preko spričeval, kar se odraža v hierarhični organizirani delovni sili. Prav spričevala so znanilec konca določenega obdobja izobraževanja in s tem izločitev iz šolskega sistema in vključitev v nova delavna razmerja. Torej šole pomagajo zadovoljiti potrebe ekonomije in trga (Apple 1992, 13).

»Šolski sistem je z nastopom kapitalizma dobil prvenstveni namen usposobiti vsakogar za »neko delo«, torej olajšati vstop v produkcijski sistem. Šola želi poudariti ali razviti lastnosti, ki jih produkcijski sistem potrebuje in so zanj zaželeni in zavirati tiste lastnosti, ki jih produkcija ne potrebuje, na primer lenobo« (Južnič 1998, 139).

Večina avtorjev se strinja, da je primarna naloga šole v kapitalističnem sistemu usposabljanje šolajočih otrok za produkcijski sistem, to pa seveda ni edina naloga in lastnost šole, ki jo izvaja. Apple (1992, 13) celo opozori: »... da je potrebno biti pazljiv, saj lahko praktično vse, kar pripada izobraževanju, zavedemo na potrebe delitve dela ali ekonomskih sil zunaj šole.« Opozarja na ekonomski redukcionalizem.

Šola skrbi tudi za legitimacijo. Legitimirajo socialne skupine in delujejo po meritokratskem načelu, pri legitimaciji ni omejena na prikazovanje ekonomskega sistema, kot da je naraven in pravičen, pač pa v procesu legitimacije legitimira tudi samo sebe, saj je del političnih institucij družbe in zato tudi del države. Šola na nek način skrbi za legitimacijo drugih institucij (Apple 1992, 13).

Šola konstituira tudi pomemben niz dejavnikov za produkcijo. Naš kompleksen kapitalistični sistem zahteva kompleksno znanje iz področja tehnično-administrativnega polja, nove tehnične inovacije, ki povečujejo deleže na trgu in skrbijo za akumulacijo kapitala in kulturni nadzor. Prav vse te naloge šola znotraj svojega procesa izvršuje, saj učencem ponuja oziroma nudi tako znanje. Na tem mestu je potrebno poudariti, da so stroški, ki nastajajo tekom izobraževanja in delovanja šolskega procesa, socializirani, torej podružbljeni in razdeljeni na celotno populacijo. Zato se morda zdi smiselno, da celotna družba zaradi svojega vlaganja v ta ideološki aparat prosperira in pridobi ugodnosti (Apple 1992, 14).

Država šoli nalaga še druge naloge s področja politične izobrazbe z namenom vzgoje državljana oziroma primerne državljana. Pogosto pa se lahko doda tudi nacionalni program vzgoje, ki naj bi produciral ali utrdil nacionalno zavest, kar vodi v nivelizacijo populacije v duhu izenačitve in manjšanja razlik med različnimi kulturami, etnijami, religijami in separatizmi (Južnič 1989, 139). Po drugi strani pa šola tudi razločuje. V svojem sistemu učinkovito krepi že v osnovi ločen socialni status oziroma štartne razlike in vzpostavlja meritokratska načela, ki že po svoji naravi spodbujajo tekmovanje in s tem razlikovanje. Tu lahko zapazimo zanimiv paradoks; šola po eni strani deluje z željo po izenačitvi svojih udeležencev in omogočanju čim bolj enakih možnosti, po drugi strani pa utrjuje štartne razlike in socialne sloje ter promovira mobilnost za najboljše (Južnič 1989, 142).

V šoli poteka tudi proces socializacije. Socializacija je vseživljenjski proces, zato je pomembna iz vidika diplomskega dela, saj poteka v ideoloških aparatih države. Med procesom socializacije ali usklajevanja posameznika z družbo, mora ta »vase vdlati« in »vključiti« družbeni svet in kulturne vzorce skupnosti in družbe, kateri pripada, v katero je bil

rojen. Znotraj procesa si posameznik ustvari predstave v svetu, razvije distinktiven način razmišljanja, komuniciranja, čustvovanja in tudi ravnanja. Izoblikuje svojo identiteto in občutek pripadnosti in lojalnosti, prav tako se v procesu socializacije razvije posameznikova osebnost. Kompleksnost socializacijskih procesov narekuje kompleksnost in razvitost družbene formacije, bolj kot je družba visoko razvita, težji in daljši so procesi usklajevanja. Socializacija ne poteka zgolj v šoli, ampak tudi v ostalih primarnih skupinah, družini, pripravniških organizacijah, religijskih organizacijah in celo v vojski in policiji. Socializacija poteka vse življenje, v različnih državnih aparatih in v različnih obdobjih življenja različno intenzivno, zagotovo pa je najintenzivnejša v zgodnjih obdobjih človeškega življenja (Južnič, 1989, 22-23).

Delo se ponovno naveže na Althusserja (2000, 71) in ponovno opomni, da so IAD: »verski, šolski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski, kulturni«, lahko ugotovimo, da je ena izmed ključnih nalog IAD tudi socializacija, socializirajo pa tudi represivni aparati, na primer policija in vojska, saj tudi ti dve organizaciji potrebujeta dobro socializirane pripadnike, ki lahko izvajajo naloge represivnih državnih aparatov.

Socializacija združuje procese, ki nakazujejo, da gre za včlenitev posameznika v»... družbeno življenje, njegovo 'podružbljanje', torej za vpeljevanje posameznika v objektivni svet človeške družbe in njenih delov. Semantična pomanjkljivost izraza je v tem, ker ga uporabljamo tudi, kadar označujejo podružbljanje proizvodnih sredstev ali pa še v kakem pomenu« (Južnič 1989, 25).

Predpogoj za socializacijo v šoli je predhoden proces, ki poteka že v vrtcu. Ta otroke uči in jim posreduje pravila, norme in vrednote, ki so potrebne za delovanje v institucionalizirani organizaciji. Otroke priuči pravil, ki so potrebna za nemoteno delovanje znotraj šole in življenju v razredu (Apple 1992, 52).

Vzporedno s procesi socializacije potekajo tudi procesi politične socializacije, ki je integralni del socializacijskega procesa. Med procesom politične socializacije se izgrajuje politična kultura, posameznik pa jo pridobiva. Posameznik vgrajuje politične preference in usmeritve, osvaja vzorce političnega vedenja in začne soditi politiko, torej si izoblikuje mnenje. V širšem smislu proces politične socializacije razumem kot seznanitev posameznika s politično vsebino družbe, kateri pripada. Politična socializacija se začne v na videz čisto nepolitičnih okoliščinah in poteka tudi že v primarni fazi udružbljenja in poteka na implicitni način, torej na posredovani način, ki pa je odvisen od oblike družbene formacije. Najpomembnejše je

poudariti, da se v tem procesu posameznik seznani s politično vsebino družbe, kar vodi v nastanek politične kulture (Južnič 1989, 79-80).

V ožjem smislu pa s pojmom politične socializacije razumemo zavestno posredovanje političnega v skladu s političnim sistemom. Politični sistem posreduje politične informacije in tudi zaokrožene politične ideje s filtriranjem, lahko pa deluje veliko bolj načrtno in tudi nasilno vceplja politične usmeritve, ko govorimo o nasilnem vcepljanju, imamo v mislih procesa ideologizacijo ali celo indoktrinacijo (Južnič 1989, 81).

4.4 Reforma in spremembe

V dosedanjem pregledu je delo predstavilo različne naloge, ki jih šola izvaja znotraj vzgojno-izobraževalnega procesa. Poudarilo je njeno vzgojno vlogo, v kateri ima nalogo vzgojiti primerne državljana, v procesu socializacije in politične socializacije učence soočiti z prvimi političnimi vsebinami in usposobiti posameznika primerno za delo, ki mu bo omogočilo dostojno življenje. Pomembno je opozoriti, da različni avtorji dosegajo konsenz v tem, da je izobrazba posameznika in njegova vključitev na trg delovne sile nujna in izjemno pomembna naloga šole, ni pa primarna oziroma je potrebno biti pozoren na ekonomski redukcionizem. V nadaljevanju delo želi analizirati reformo šole in s tem ideološkega aparata. Reforma sicer ne spreminja ali zamenjuje vladajoče ideologije, ampak njene procese še pospešuje.

»Neoliberalna šola označuje določen šolski model, za katerega sta vzgoja in izobraževanje pravzaprav zasebna dobrina s predvsem ekonomsko vrednostjo. Družba ne zagotavlja vsem svojim članom pravico do kulture, posamezniki morajo kapitalizirati zasebna sredstva, družba pa bo zagotovila njihov prihodnji donos. Ta privatizacija je pojav, ki zadeva tako pomen vednosti, institucije, ki naj bi prenašale vrednote in znanje, kakor družbeno vez samo« (Laval 2005, 13).

Spremembe v kapitalistični družbi so na udar ponovno privedle šolo. Akumulacija kapitala postaja močno odvisna od tehnoloških inovacij, kar terja dobro izobraženo delovno silo. Od šole vladajoča elita zahteva, da izobrazi delovno silo z istimi ali zmanjšanimi stroški, zavoljo nebrzdane akumulacije kapitala. To vodi v zmanjševanje proračunov, ki so namenjeni šolstvu, šolstvo je podvrženo notranji reorganizaciji, ki temelji na racionalizaciji, kar pa je najhuje, stroške šolanja prenaša na družine. Težnjo po večji in hitrejši akumulaciji krepi globalizacija in univerzalizacija blagovne forme, kar je kapitalu omogočilo, da si podvrže tudi vzgojno-

izobraževalni sistem. Tako sta vzgoja in izobraževanje postala kazalnik konkurenčnosti, razvoja in družbenega ustroja, ki mora biti globalno primerljivo in tekmovalno (Laval 2005, 13–14).

Reforma povzroča tri težnje, ki spreminjajo šolo; dezinstucionalizacijo, ki preoblikuje institucijo in jo poslej organizira in naravnava na produciranje storitev, kar najeda šolsko avtonomnosti in stabilnost ter omogoča uvedbo novih mehanizmov upravljanja, ki temeljijo na načelih novega managementa, za katerega so potrebni rezultati, merljivost in nove inovacije. Ta silnica vodi k fleksibilni organizaciji; devalorizaciji, v prevladujočih diskurzih priznavajo bistven dejavnik napredka. Cilje politične emancipacije in zasebnega razcveta, ki so bili določeni v šoli, so nadomestili cilji povečane učinkovitosti, produktivnosti, prav tako pa se spreminjajo vse šolske vrednote (kulturne, reproduciranje družbe, simboli) v eno samo, ekonomsko vrednost. Dezintegracija ali uvajanje tržnih mehanizmov in potrošniške koncepcije avtonomije vzgojno-izobraževalne ustanove decentralizirajo in še poudarijo družbene neenakosti. To poudarjanje neenakosti, ki izhaja tudi iz čisto osnovnih štartnih razlik, je problematično z vidika nivelizacije in krepi že tako meritokratsko organizirano institucijo. Šola je v procesu hibridizacije, postaja hibridna; to je mešanica aspektov, ki so značilni v tržnem sektorju (podjetništvo, storitve, zasebno financiranje) in birokratski način upravljanja. Taka šola postaja podložna konkurenčnosti, tekmovanju in trgu ter želi povečati produktivnost populacije. Šola postaja podobna podjetju, nadzorujejo in usmerjajo pa ga medvladne strukture, ki opredeljujejo primerna pravila in dobre prakse (Laval 2005, 19–20).

Novi šolski in vzgojno-izobraževalni model, ki se uveljavlja, temelji na neposredni podvrženosti šole ekonomskemu razmišljanju. Model teži k šoli, katere naloga je produkcija storitev, ki jo je potrebno opraviti za podjetje in gospodarstvo, seveda z namenom povečanja dobičkov, ki se privatizirajo. Konkurenčnost je postala prevladujoči aksiom. Spremembe vodijo v »izgradnjo« fleksibilnega človeka in avtonomnega delavca (Laval 2005, 25–26). Fleksibilni delavec je produkt novodobne šolske reforme. Delodajalec od njega ne pričakuje več izpolnjevanje nalog, pasivnosti in poslušnosti, pač pa samostojnost, poznavanje in uporabo novih tehnologij, poglobljeno razumevanje produkcijskega sistema, v katerega sodi njegova funkcija. Fleksibilni delavec mora pokazati samoiniciativo, sposobnost presojanja, analitičnega in kritičnega mišljenja ter avtonomijo. Delavca ne zaznamuje več pridobljena izobrazba, ki jo izkaže s spričevalom ali diplomo, ki mu nudita določeno varnost, ampak tudi večšine, izkušnje in sposobnosti, ki jih je pridobil tekom življenja, tako v izobraževalni ustanovi kot zunaj nje. Delavec mora biti univerzalno usposobljen in pripravljen na novo in

ново učenje in razvoj, saj ravno ta fleksibilnost povzroča hitre menjave različnih delovnih mest, kar velikokrat vodi v zmanjševanje pravic in slabi pozicijo naproti delodajalcu. Taka mora biti tudi šola, fleksibilna organizacija, polna inovacij, ki ima željo ustrezati željam podjetji in posameznikov. Izobraževanje je usmerjeno v zadovoljevanje želje naslovnika, torej na podjetje samo. Sami pa se nahajamo v družbi, ki ima vgrajeno negotovost in nestabilnost, tako na poklicem, družbenem, ekonomskem in družinskem okolju, prav vzgojno-izobraževalni sistem bi moral nestabilnost zmanjševati in šolajoče pripravljati na negotovosti (Laval 2005, 36-37).

V zadnjem delu diplomskega dela to želi opozoriti na spremembe, ki jih v univerzitetno in visokošolsko sfero vpeljuje bolonjska reforma. Bolonjska reforma na univerzo vpeljuje odnose, ki so značilni za kapitalistični model in ekonomijo. Težnja, ki je dodobra izluščena, nakazuje na že opisane smernice po dvigu produktivnosti, izboljšani učinkovitosti, med drugim uveljavlja tudi matematično merljive kategorije (Culiberg 2013, 10).

Slovenija je maja 2011 sprejela Nacionalni program visokega šolstva (NPVŠ) in Raziskovalno inovacijsko strategijo v sklopu programa Držna Slovenija, ki nakazujeta smernice razvoja visokega, univerzitetnega šolstva in raziskovalno strategijo. Že bežen pregled dokumentov nas sooči z neoliberalnim diskurzom, ki promovira osebno rast in seveda poklicno kariero. Oba programa obljubljata mednarodno primerljivo, raznoliko šolstvo, katerega produkti bodo visoko izobraženi, evropsko primerljivi in predvsem mobilni. Uvajata matematično merljive standarde in normative, ki znanje reducirata na ECTS točke. Temeljita na združevanju instrumentov financiranja, na racionalizaciji, fleksibilizaciji, z namenom doseganja učinkovitosti (Držna Slovenija, 2011). Program Držna Slovenija zgolj zarisuje smernice in ni zavezujoč. Vendar smernice favorizirajo razvoj zasebnega sektorja, ki je prikazan kot obči interes celotne družbe, v najboljšem primeru pa zagovarja partikularne interese majhne skupine ljudi, ki vladajo. Poleg tega ponovno poudarjajo konkurenčnost, ki jo vodijo inovacije in visoko razvita tehnologija, tesnejše povezovanje raziskovanja z gospodarskim sektorjem in vpeljava podjetniškega duha (Kraševc 2013, 79–80).

Podrejenost javne univerze mednarodnemu kapitalu se kaže pri kvalifikaciji lastne znanstvene produktivnosti, saj se habilitacijska merila univerz oblikujejo na podlagi komercialnih in mednarodnih indeksov, zasebnih korporacij. Merila za izvolitev v naziv zahtevajo objavljanje v indeksiranih mednarodnih revijah, uspešno delo, razvoj teorije in akademski uspeh je tako odvisen od mednarodnih ideoloških aparatov na področju znanosti. To vodi v podrejanje

akademiških delavcev, ki se morajo ukvarjati s stereotipnimi problemi, onemogoča razvoj lokalne akademske skupnosti, akademsko skupnost pa navezuje na mednarodne klike, ki imajo oblast v vladajočih ustanovah in jih iztrga iz lokalnega okolja, katero je financiralo akademski razvoj posameznika in skupnosti (Culiberg 2013, 10); (Močnik 2013, 248).

Eden izmed ciljev, ki ga zasleduje bolonjska reforma, je boljša povezava šolstva s trgom, kar zahteva od univerze, da predvidi tržne silnice in mehanizme in s tem potencialno potrebo. Za zadovoljitev te potrebe mora univerza ustrezno akreditirati nov program, izobraziti prvo generacijo, na kar se lahko zgodi, da je trg že spremenil svojo potrebo, univerza pa je producirala kadre, ki jih trg ne potrebuje več. Ti kadri zagotovo ne bodo izboljšali kvalitete svojega življenja in dosegli karierno rast in uspeh. Ravnanje univerze po tržnih gibanjih in zadovoljevanje tržnih silnic nakazuje na nepoznavanje birokratskih postopkov, že akreditacija programa traja približno dve leti (Culiberg 2013, 12); (Močnik 2013, 225–226).

Bolonjska reforma je v slovenskem visokošolskem prostoru pospešila dva velika procesa. Prvi teži k namnožitvi zasebnih samostojnih visokošolskih zavodov, z majhnim številom programov, ki delujejo v duhu učinkovitosti in specializacije. Drugi pa povzroča administrativno centralizacijo, kar je država dovolila, s podeljevanjem akreditacij in koncesij. Država je v tem procesu umesila institucionalno oblast, univerzitetni menedžment, v univerzo, ki je nadaljevala izvajanje državnih naročil. Kapitalistične države produkcijo vednosti spreminjajo v znanje in storitve z namenom povečanja akumulacije kapitala. Prav ta navidezna privatizacija ni prispevala veliko k globalni akumulaciji – temveč je odprla kanale, kjer javni denar prehaja v zasebne sfere. Ta način razdelitve ustvarjene in presežne vrednosti je še kako značilen za logiko perifernega kapitalizma. Vladajoči razredi si prisvajajo dobičke in jih prek pravno reguliranih norm individualizirajo in nikakor ne poskrbijo za njegovo vlaganje v univerze, kar bi omogočilo izboljšanje stanja in predvsem poskrbelo za normalno reprodukcijo šolskega sistema. Tudi administrativna centralizacija, katere naloga je razbitje družbene dejavnosti v majhne, atomizirane enote, te pa naj bi jih usklajevali kapitalistični mehanizmi. Druga naloga, ki jo opravlja administracija, pa je notranje preoblikovanje teh enot v kapitalistična podjetja. Državna oblast teži k notranji, korporativni urejenosti, navzven pa bodo te enote poddržavljene (Močnik, 223–225).

»Vladajoča ideologija tako deluje v samem jedru univerzitetne ustanove. Ta ideologija integrira univerzitetni aparat v splošno konstrukcijo kapitalistične države, s tem ponovno legitimira hierarhična in izkoriščevalska razmerja na univerzi« (Močnik 2013, 241).

Bolonjska reforma teh procesov, ki se odvijajo na univerzi, ni ustvarila, prav nasprotno, njen cilj je bil te procese uzakoniti. Bolonjska reforma je v nekaterih sferah (naravoslovje, tehnične stroke) zaželeno, družboslovje pa ji vsaj načeloma univerzalno nasprotuje, vendar se pogosto pojavijo ideje, ki zagovarjajo bolonjski duh, se pa strinjajo, da je bila izvedba oziroma vpeljava slaba. Okvirne ideje reforme se zavzemajo za primerljivost diplom, mobilnost, povezanost študija, kar povezuje različne ideje, da bi izboljšale študij, ga naredile bolj odprtega in izboljšale poklicno pot, ki bi vodila v samorealizacijo. Evropo pa bi naredile bolj tolerantno, stabilno in mirno. Ni problematična bolonjska reforma sama po sebi, problematičen je njen duh in vladajoča ideologija, ker slabe učinke inherentno povezuje z idejo samo (Culiberg 2013, 11).

5 ZAKLJUČEK

Delo je obravnavalo šolo kot ideološki aparat države, njeno zgodovino, naloge in delno tudi notranjo organizacijo. Potrebno se je zavedati, da delo, tudi zaradi objektivnih omejitev (dolžina), ni zmožno poglobljeno analizirati tako velikih polj, kot je ideologija, njene teorije, interpelacije in drugih učinkov, ki jih povzroča. Prav tako je šola izjemno kompleksen in vseobsegajoč aparat, ki izpolnjuje naloge trga, ljudem osmišlja delo, skrbi za konstitucijo dobrega oziroma primerne državljana, oblikuje nacionalno in narodno zavest in oblikuje ter gradi politično kulturo. Prav tako je izjemno pomembno področje, ki ga pokriva socializacija posameznikov, ne samo za trg, pač pa tudi v družbo. Tudi pri šoli je potrebno opozoriti, da delo nudi samo določene nastavke in smeri, prav gotovo izpušča notranja razmerja in odnose, ki potekajo med učitelji in učenci. Žal ni bilo možnosti analizirati učiteljev, nalog, ki jih opravljajo, in tudi sprememb njihovega poklica in odnosa, ki se zgradi med njimi in učenci tekom izobraževanja in življenja v vzgojno-izobraževalnem sistemu.

V zaključku je delo poizkušalo odgovoriti na zastavljeno vprašanje, ki nakazuje, da neoliberalna ideologija prinaša spremembe v izobraževalni sistem in socializira posameznike za potrebe trga in s tem zanemarja ostale v delu analizirane in identificirane naloge vzgojno-izobraževalnih ustanov. Pri analizi ideoloških aparatov države je delo ugotovilo, da se ideologija vedno realizira v instituciji, torej v ideološkem aparatu, z namenom vključitve v reprodukcijo produkcijskih razmerji. Subjekti, ki so vključeni v aparat, preko materialne eksistence ideologije, ki je sestavljena iz ideoloških praks in ritualov, ponotranjijo vladajočo ideologijo. Za njihovo pravilno delovanje pa poskrbi interpelacija, ki individuum spreminja v subjekte. Neoliberalna ideologija zahteva spremembe in tudi spreminja obstoječe odnose na

vseh ravneh. Tako odnos med državo in trgom, kot tudi odnose med javnim in zasebnim. Ideologija poudarja trg in privatne ekonomske odnose. Zaradi spremenjenih odnosov in razmer ideologija spreminja tudi državne aparate, tako ideološke kot tudi represivne. Delo je analiziralo šolo kot ideološki aparat države, zato je potrebno opozoriti na spremembe. Na podlagi opisane teorije lahko sklepam, da je bila primarna funkcija šole vedno zagotoviti ljudem neko določeno delo, torej jih izobraziti. Prav v tej točki se strinjajo vsi analizirani avtorji, vendar poudarjajo, da je socializacija za potrebe trga sicer nujna, ne smemo pa zapasti v ekonomski redukcionizem. Šola opravlja naloge tudi s področja socializacije, v tem procesu udružblja in dela primerne državljana političnemu sistemu, prav tako zadovolji potrebe iz procesa politične socializacije, v katerem se gradi in razvija politična kultura. Posega še na področja legitimacije sebe kot ustanove in vseh ostalih ter opravlja dela s področja produkcije.

Spremembe, s katerimi je soočena šola, lahko razumemo pod konceptom neoliberalne šole. Neoliberalna šola je model, v katerem se vzgoja in izobraževanje razumeta kot zasebni dobrini z ekonomsko vrednostjo. Ideologija spreminja institucijo, ta je po novem naravnana za produkcijo storitev, kar najeda avtonomnost in odpira polje novega upravljanja (management), za katerega so potrebni rezultati in merljivost, saj to vodi v izmerjeno večjo produktivnost in povečano akumulacijo. Cilji politične emancipacije in razvoja so zanemarjeni, poudarja pa se naravnost k napredku in rasti. Ti novi koncepti vodijo v poudarjanje neenakosti, kar je odmik od ene osnovnih nalog šole, ki želi vključiti kar največje možno število ljudi in zmanjševati medsebojne razlike. V šoli se poudarja produkcija storitev, ki je navezana na podjetja in gospodarstvo, konkurenčnost pa postaja prevladujoči aksiom. Spremembe izgrajujejo spremenjenega udeleženca v procesu izobraževanja. Produkt neoliberalne šole je fleksibilni delavec. Delavca ne zaznamuje več samo njegova izobrazba, pač pa tekom življenja pridobljene izkušnje, znanje in veščine. S tem delavec izgublja varnost in sigurnost, kar mu je zagotavljala diploma in ostala spričevala, ki jih je izdajala izobraževalna institucija. Izobraževanje je usmerjeno za zadovoljitev potreb podjetij in trga.

Te spremembe se odražajo tudi na področju visokošolskega in univerzitetnega izobraževanja. Bolonjska reforma opisanih procesov ne povzroča, njena naloga jih je uzakoniti. Tudi univerze in ostali zavodi so podvrženi tržnim silnicam, spreminja pa se tudi njihov notranji ustroj. Akademski delavci in delavke so vezani na globalne tržne silnice, saj morajo, v kolikor želijo napredovati, zadovoljevati njihove potrebe in objavljati svoja akademska dela v mednarodno priznanih indeksiranih publikacijah, kar jih iztrga iz okolja, v katerem so bili vzgojeni in tudi izobraženi. Od univerz in zavodov zahteva boljšo povezavo s trgom. To vodi

v podreditev vzgojno-izobraževalnih zavodov trgu, narekuje jim nove naloge, da morajo predvideti tržne silnice in se jim prilagajati, kar pa zaradi ustroja zavodov in birokracije ni možno, saj ti zavodi niso in ne morejo biti dovolj fleksibilni, prav tako pa prilagajanje trgu ne sme biti njihova primarna naloga.

Neoliberalna ideologija zagotovo zahteva in tudi krepi ter poudarja podreditev izobraževalnih ustanov in procesov tržni regulaciji. To dosega s spremembami na področju administracije, kjer vpeljuje nove načine upravljanja, prav tako producira fleksibilnega delavca, ki mora poleg visoke izobrazbe pridobiti še veščine in druga znanja z namenom prilagoditve različnim delovnim mestom in s tem diktatu trga, ki ga izpolnjuje podjetje.

6 LITERATURA:

1. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba/*cf.
2. Apple, Michael W.. 1992. *Šola, učitelj in oblast*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
3. Breznik, Maja in Močnik, Rastko. 2013. Univerza in znanost v sodobnem kapitalizmu. V *kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helena Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 103–165. Ljubljana: Založba/*cf.
4. Ciliberg, Luka. 2013. Somrak univerze. V *kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helena Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 7–19. Ljubljana: Založba/*cf.
5. Dolar, Mladen. 2012. Onstran interpelacije. V *Strel sredi koncerta*, ur. Peter Klepec, 62–81. Ljubljana: Cankarjeva založba.
6. Drzna Slovenja. 2011. *Drzna Slovenija-Družba znanja*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mvzt.gov.si/si teme_in_projekti/drzna_slovenija_druzba_znanja/ (3.avgust 2016)
7. Erjavec, Aleš. 1988. *Ideologija in umetnost modernizma*. Ljubljana: Znanstveni tisk.
8. Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Obzorja.
9. Kolenc, Janez. 1993. *Politična kultura Slovencev*. Ljubljana: Založba Karantanija.
10. Kraševc, Primož. 2013. Neoliberalizem in družba znanja. V *kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helena Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 59–102. Ljubljana: Založba/*cf.
11. Laval, Christian. 2005. *Šola ni podjetje*. Ljubljana: Krtina.
12. Močnik, Rastko. 1999. *3 teorije ideologija, nacija, institucija*. Ljubljana: Založba/*cf.
13. --- Konec univerze, zmaga visokega šolstva. V *kaj po univerzi?*, ur. Nikolai Jeffs, Bogdan Lešnik, Rastko Močnik, Helena Motoh, Tanja Rener, Zoja Skušek, Marko Štuhec in Alvina Žuraj, 223–260. Ljubljana: Založba/*cf.
14. Salecl, Renata. 1991. *Disciplina kot pogoj svobode*. Ljubljana: Krt.
15. Therborn, Göran. 1987. *Ideologija moči in moč ideologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.